

De Vlaams-nationalisten in de Oost-Vlaamse provincieraad (1929-1940)

NICO WOUTERS

Het onderzoek naar het Vlaams-nationalisme tijdens het interbellum is vergevorderd. Op lokaal en provinciaal niveau zijn er echter nog leemten.

Dit artikel omvat de periode 1929-1940. In de provincieraad van Oost-Vlaanderen was er van 1929 tot 1932 en van 1936 tot 1940 een bestuurscoalitie tussen Vlaams-nationalisten en katholieken. In dit artikel wordt onderzocht welke gevolgen die Vlaams-nationale beleidsdeelname had: voor het provinciale beleid, voor de interne werking van het provinciebestuur, voor de katholieke fractie, voor de oppositie en voor de Vlaams-nationale fractie zelf. Een detailanalyse van de provincieraadsverslagen moet ons de antwoorden verschaffen.¹ Het artikel heeft bescheiden ambities en wil de ontwikkelingen vanuit een exclusief provinciale invalshoek bekijken.

De bestuurscrisis in 1929

Vóór 1929 waren de Vlaams-nationalisten een politiek verwaarloosbare factor in de Oost-Vlaamse provincieraad. De provincieraadsverkiezingen waren tijdens die periode vaak een doorslag van hun nationale tegenhangers, met enkel geografische verschillen tussen kiesdistricten onderling om variaties te veroorzaken. De eerste naoorlogse provincieraadsverkiezingen vonden plaats in 1921, na de grondwetswijziging tot herziening van de kieswetgeving. Hoewel Oost-Vlaanderen dat jaar haar enige twee Vlaams-nationale parlementsleden verloor (waaronder Hendrik Borginon) werden toch twee Vlaams-nationale provincieraadsleden verkozen: Karel De Rop (district Aalst) en Honoré Pauwels (district Geraardsbergen). Bij de provincieraadsverkiezingen van 1925 steeg het aantal Vlaams-nationale lijsten van vijf in 1921 naar negen, wat resulteerde in één bijkomende provincieraadszetel. De Rop werd op een fusielijst met daensisten herkozen, Pauwels werd vervangen door Karel L. de Bruyn en Adiel Debeuckelaere werd als lijsttrekker

1. Voor verdere literatuur zie: N. LEHOUCQ en T. VALCKE, *Oost-Vlaanderen*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 2, Tielt, 1998, pp. 2314-2334; N. LEHOUCQ en T. VALCKE, *De Fonteynen van de Oranjeberg. Politiek-institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu*, dl. 1, Gent, 1993; N. LEHOUCQ en T. VALCKE, *De Fonteynen van de Oranjeberg. Politiek-institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu*, dl. 2, Gent, 1997.

verkozen voor het district Zottegem. In andere belangrijke districten – Ronse en Oudenaarde bijvoorbeeld – boekten de Vlaams-nationalisten verlies.

De eerste grote provinciale doorbraak kwam er in 1929, parallel met het succes op nationaal niveau. Er werden in 12 van de 14 Oost-Vlaamse kiesdistricten Vlaams-nationale lijsten ingediend. Dit leverde vijf bijkomende provinciale zetels op, wat het totaal op acht bracht. De Rop werd herkozen voor Aalst en kreeg het gezelschap van nieuwkomer Oscar de Jonge. Voor Geraardsbergen werd Karel de Bruyn herkozen, Jozef Cool debuteerde voor het district Zottegem. Debutanten De Jonge en Cool speelden een belangrijke rol in de provincieraad maar zouden reeds na 1932 van het provinciale toneel verdwijnen. Voor het district Temse werden Paul van Laere en Gerard De Paep verkozen, voor het district Oudenaarde Camiel Rousseau en Michel Bauters die beiden op de lijst van de Katholieke Vlaamsche Volkspartij van Leo Vindevogel opkwamen. Ook Rousseau en Bauters verdwenen na 1932. Debeuckelaere verhuisde in 1929 naar het parlement. De Vlaams-nationale winst ging ook in de Oost-Vlaamse provincieraad vooral ten koste van de katholieken.

De provincieraadsverkiezingen van 1929 vormden een belangrijk moment voor Oost-Vlaanderen. Voor het eerst sinds 1830 beschikte de katholieke fractie niet meer over een absolute meerderheid in de Oost-Vlaamse provincieraad. De katholieken behaalden 42 zetels, de Katholieke Vlaamse Volkspartij behaalde twee zetels, de Frontpartij zes. De socialisten (van 28 naar 25 zetels) en liberalen (15 zetels) bleven elk ruim groter dan de acht verenigde Vlaams-nationalisten.

De katholieke hegemonie werd dus gebroken op de valreep van haar honderdjarige jubileum. Het gebrek aan een meerderheid blokkeerde twee cruciale zaken: de samenstelling van een nieuwe Bestendige Deputatie en de stemming van de begroting van 1930.

De Bestendige Deputatie vormde de provinciale uitvoerende macht en nam het dagelijks bestuur waar. Het orgaan beschikte concreet over veel beslissingsmacht omdat de provincieraad toen jaarlijks slechts een vijftal weken samenkwam. Tijdens de 19de eeuw en het interbellum vervaagden in de Bestendige Deputatie de grenzen tussen de wetgevende en de uitvoerende macht. Sinds 1864 was de Oost-Vlaamse Bestendige Deputatie homogeen katholiek samengesteld. Ondanks verwoede pogingen van liberalen en socialisten na 1900 om een evenredige vertegenwoordiging in de deputatie te verkrijgen was dit steeds afgeketst. Hoewel de grondwetsherziening van 1921 naast het algemeen enkelvoudig stemrecht ook de evenredige vertegenwoordiging (EV) voor provinciale verkiezingen invoerde, beperkte de wetgever de toepassing van de EV tot de provincieraad. De toepassing van de EV in de Bestendige Deputatie kon dus ook na 1921 niet wettelijk worden afgedwongen. Zolang de katholieke fractie in de Oost-Vlaamse provincieraad beschikte over een absolute meerderheid had zij de mogelijkheid om de Besten-

dige Deputatie homogeen samen te stellen. In 1929 verdween die mogelijkheid samen met de meerderheid.

Tijdens de eerste provincieraadszitting na de verkiezingen circuleerden in de pers geruchten over een geheim akkoord tussen katholieken en Vlaams-nationalisten. Op papier beschikte de katholieke fractie in 1929 door haar mathematische politieke onmisbaarheid nog steeds over een comfortabele positie. In de praktijk was de positie van de katholieke fractie minder benijdenswaardig. Na de verkiezingen van 1929 werd een reeds lang sluimerende interne politieke breuk binnen de Oost-Vlaamse katholieke fractie manifest. Globaal gesproken ging het om de klassieke tegenstelling tussen christen-democraten en conservatieve katholieken. De interne breuklijn personaliseerde zich rond twee leidersfiguren: Alfons Verwilghen en Paul van Steenberge. Alfons Verwilghen was in 1929 de officiële katholieke fractieleider en had de moeilijke overgang van 1914 naar 1919 geleid. Verwilghen was eerder christen-democratisch gezind, Franstalig en overtuigd Belgisch-nationalistisch. De andere sterke figuur binnen de katholieke fractie was Paul van Steenberge. We hebben de indruk dat meteen bij Van Steenberges intrede in de provincieraad in 1921 wrijving ontstond met Verwilghen. Naast karakteriële aspecten en politieke meningsverschillen concentreerde de wrijving zich ook rond de Vlaamse kwestie.

De relatie tussen Verwilghen en Van Steenberge raakte de essentie van de aanslepende politieke crisis in 1929-1930. Meer nog dan met de oppositie vocht de katholieke fractie een interne strijd uit.

Op 4 juli 1929 ontkende fractieleider Verwilghen voor de verzamelde provincieraad en pers formeel het bestaan van een bestuursakkoord.² Hij stelde nu bovendien openlijk dat indien er een akkoord gesloten zou worden dat niet strookte met zijn ‘overtuiging’, hij ontslag zou nemen als gedeputeerde en raadslid. Hij doelde hiermee duidelijk op een akkoord met de Vlaams-nationalisten en verbond dus openlijk zijn politieke lot aan de niet-deelname van de Vlaams-nationalisten aan het provinciale bestuur.³

Gerard De Paep hield op 4 juli 1929 namens de nationalistische ‘fractie’ een toespraak die kan gelden als de ‘programmaverklaring’. De Paep vatte de hetero-

2. *Officiële Processen-Verbaal der zittingen van de provincieraad van Oost-Vlaanderen* (verder: *PVPR*) 1929 – 4 juli 1929, p. 66.

3. Van Remoortere citeert De Paep: “*De overgrote meerderheid van de katholieke partij verkoos een coalitie met ons, maar een half dozijn leden – Vermeylen (?) en enkele Gentenaars – verzetten zich daartegen en dreigden met oppositie zodat alles bleef hangen*”. Van Remoortere kon de juiste naam in het handschrift van De Paep niet ontcijferen en plaatste bij de naam een vraagteken. “*Vermeylen*” moet “*Verwilghen*” zijn: J. VAN REMOORTERE, *Dr. Gerard De Paep. Een leven van volksverbonden trouw*, Lummen, 1989, p. 112.

gene groep als volgt samen: “op godsdienstig gebied behartigen wij de belangen van Kerk en Geloof, streven we naar de verzedelijking van het heele openbaar leven volgens de kristelijke leer. Op sociaal gebied zijn we vooruitstrevende democraten. Op nationaal gebied streven we naar de herwording en de zelfstandigheid van ons Vlaamsche volk [...]”.⁴ De verklaring bleef globaal gesproken even oppervlakkig en vaag als de Vlaams-nationale ‘fractie’ heterogeen.

De socialistische fractie van haar kant bepleitte reeds sinds 1900 de toepassing van de evenredige vertegenwoordiging in de Bestendige Deputatie, door gebruikmaking van zogenaamde provinciale *voeux* of ‘wensen’. De provinciewet had dit voorzien om de provincieraad toe te laten een mening uit te spreken over ‘politieke’ zaken of bevoegdheden van de centrale overheid, zoals het wijzigen van de kieswet. Het jaar 1929 betekende voor de socialisten de eerste reële kans op machtsdeelname, maar ze beseften dat een meerderheid van de katholieken op een akkoord met de nationalisten aanstuurde. De socialisten hoopten echter dat ze met polemische, politieke debatten de katholieke breuklijn open konden wrikken en een akkoord in hun voordeel zouden kunnen afdwingen. De kleine liberale fractie stond aan de zijlijn: haar beleidsdeelname werd nooit een serieuze optie. Hoewel elk scenario voor haar onaantrekkelijk was, verzette ook zij zich vooral tegen een Vlaams-nationalistische beleidsdeelname.

Het vierpartijenoverleg dat op voorstel van de gouverneur na 1929 plaatsvond, mislukte.⁵ Daarna ondernamen de katholieken aparte onderhandelingen: Verwilghen en Edmond Ronse onderhandelden met de socialisten, Van Steenberge onderhandelde met (onder meer) De Rop van de nationalisten.

Omdat een bestuursakkoord met de nationalisten onmogelijk bleef zolang Verwilghen de katholieke plak zwaaide, kwam Van Steenberge tot een (geheime) verstandhouding met de nationalisten. Deze laatsten onthielden zich voltallig bij de verkiezing van de nieuwe Bestendige Deputatie en gaven aan de katholieken een vrijgeleide voor een homogeen katholieke deputatie: met de onthouding van de acht nationalisten hadden de 42 katholieken immers een wettelijke meerderheid van twee stemmen. Een citaat van De Paep uit Van Remoorteres (hagiografische) biografie toont dat dit inderdaad een bewuste strategie was.⁶ De Paep kondigde dit openlijk aan tijdens zijn openingsverklaring en stelde tegelijk ook

4. *PVPR 1929* – zitting 4 juli 1929.

5. Verwilghens compromisvoorstel (drie katholieke gedeputeerden en telkens één gedeputeerde van de andere partijen) werd volgens Prosper Thuysbaert niet aanvaard door de socialisten. *PVPR 1930* – 30 januari 1931, p. 394 en p. 410.

6. “In de provinciale raad sloten we aan bij de 2 Vindevogels, twee fronters uit Gent en twee uit Aalst. We onthielden ons bij de verkiezing van de Bestendige Deputatie. De katholieke partij kon aldus een deputatie kiezen, telkens met 44 stemmen tegen 38 (socialisten en liberalen) en 8 onthoudingen?”. VAN REMOORTERE, *Dr. Gerard De Paep* [...], p. 112.

nadrukkelijk dat de nationalisten niet lang een oppositiegroep wilden blijven.⁷ De voor de hand liggende conclusie is dat Van Steenberge aan de Vlaams-nationalisten in ruil voor hun ‘hulp’ in 1929 toekomstige machtsdeelname had beloofd. Het is de vraag of Verwilghen op de hoogte was van dit ‘geheime’ akkoord.

De door katholieken en Vlaams-nationalisten afgesproken strategie mislukte echter in extremis omdat bij de verkiezing van de zesde en laatste gedeputeerde twee katholieken zich onthielden. De zesde kandidaat E. Vandermeersch behaalde in de eerste en tweede ronde daarom géén wettelijke meerderheid.

Na de eerste verwarring besloten de katholieken dan maar met een homogeen samengestelde minderheidsdeputatie van vijf leden verder te besturen. Dit was een unicum in de Oost-Vlaamse provinciale geschiedenis, maar één waarvoor de oppositie weinig waardering kon opbrengen. De socialistische ordemotie van wantrouwen tegen de Bestendige Deputatie werd door een meerderheid van 44 stemmen aangenomen, nadat de 42 katholieken de zaal hadden verlaten. Ook de teleurgestelde Vlaams-nationalisten hadden de motie gesteund. Deze motie van wantrouwen werd evenwel later op juridische gronden door een Koninklijk Besluit van 6 augustus 1929 vernietigd en de minderheidsdeputatie werd dus doorgedrukt. Vooral fractieleider Verwilghen was blij met deze oplossing en benadrukte de herwonnen katholieke eenheid.⁸

De ongebruikelijke politieke situatie vergde al snel een eerste ‘slachtoffer’. De liberale gouverneur André de Kerchove de Denterghem nam na de verkiezing van de minderheidsdeputatie ontslag. Hij liet zich op de raadszitting van 16 juli 1929 verkiezen tot provinciaal senator en bood vervolgens wegens onverenigbaarheid op 17 juli 1929 zijn ontslag aan als gouverneur. Deze ontslagname zou rechtstreeks verband houden met de situatie: de politieke afhankelijkheid van het handvol nationalistenvan was onaanvaardbaar voor de liberale gouverneur.⁹

De katholieken moesten nu nog een wettelijke meerderheid vinden voor de eindstemming van de begroting. Op 29 november 1929 wees de katholieke fractieleider Verwilghen nochtans elke coalitie af.¹⁰ Verwilghen leek hiermee zijn leiderspositie te willen herbevestigen, in een bestendiging van de homogene katholieke minderheidsdeputatie.

7. *PVPR 1929* – zitting 4 juli 1929.

8. *PVPR 1929* – zitting 4 juli 1929, p. 100.

9. T. VALCKE, *De gouverneurs in Oost-Vlaanderen tijdens het Interbellum. Instabiele functie of instabiele provincie?*, in: J. ART en L. FRANÇOIS (red.), *Docendo Discimus. Liber Amicorum Romain van Eeno*, dl. 2, Gent, 1999, pp. 797-828.

10. *PVPR 1929*, 3 december 1929, p. 528.

De Vlaams-nationalisten in 1929

De nationalisten speelden een weinig actieve rol in 1929. Enkel de Leedse nationalist Jozef Cool (district Zottegem) viel in 1929 op.¹¹ Op 11 juli 1929 distantieerde hij de Vlaams-nationalisten van de traditionele partijpolitiek: *“wij willen [...] als de schakel zijn die, boven de partijen, de uitdrukking wordt van de Vlaamse volksgemeenschap. [...] Al onze strevingen zijn gegrondvest op zuiver democratischen grondslag. Boven de partijen om dus”*.¹² Ook uit andere tussenkomsten bleek deze radicale vernieuwingsdrang, de afkeer van ‘traditionele partijpolitiek’ en de ambitieuze politieke aspiraties.¹³ De Vlaams-nationale beleidsvoorstellen bleven evenwel gekenmerkt door vaagheid. Cool wilde een actievere rol van de provinciale overheid in landbouw, beroepsoponderwijs en medische sector en een radicale sanering van de provinciale financiën. Op taalgebied eiste hij radicaal-nauwgezette vernederlandsing van de administratie. Cool verhardde zijn houding toen bleek dat de nationalist in 1929 systematisch buiten de vier provinciale commissies werden gehouden. Zijn retoriek nam een dreigende toon aan: *“[...] Intusschen zitten wij hier hoog, gerust op onze vesting en houden de granaten gereed die zuiveren moeten als het oogenblik gekomen is”*.¹⁴

Pas in december 1929 poogde veteraan De Rop de positie van de nationalist te ‘normaliseren’ door aan meer algemeen-neutrale provinciale debatten deel te nemen.¹⁵ Op flamingantisch gebied maten de Vlaams-nationalisten zich al snel een laag profiel aan. Enkel de Leedse nationalist Oscar De Jonge trok deze problematiek nog naar zich toe. Deze oud-Frontsoldaat stelde op drie december 1929 in een steunbetuiging voor de Heldenhulde-Kruisen en de IJzerbedevaarten: *“dat [de socialisten] aanvaarden zouden dat het katholicisme een onverwoestbare traditie heeft in Vlaanderen, vergroeid is met ons verleden, onze geschiedenis en ons heele wezen”*.¹⁶ Ook Cool benadrukte dit katholieke karakter in 1929: *“[...] Wij zijn voor de vrijheid van het officieel en vrij onderwijs. Wij zijn meer katholiek dan de katholieken en stellen de katholieke principes boven de politiek”*.¹⁷

De zitting van 7 december 1929 was voor de Vlaams-nationalisten belangrijk. Op 7 december 1929 doorbrak De Paep zijn stilzwijgen met een lange en goed voor-

11. Zie ook: B. VAN LANGENHOVEN en P. GUNST, *Cool, Jozef C.*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 1, Tielt, 1998, p. 790.

12. *PVPR 1929* – zitting 10 juli 1929, p. 127.

13. *PVPR 1929* – zitting 28 november 1929, pp. 432-433.

14. *PVPR 1929* – zitting 28 november 1929, pp. 433-435.

15. *PVPR 1929* – zitting 6 december 1929, p. 712.

16. *PVPR 1929* – zitting 4 december 1929, pp. 544-545.

17. *PVPR 1929* – zitting 3 december 1929, pp. 526-528.

bereide monoloog over de vernederlandsing van het hoger onderwijs, toegespitst op de Leuvense universiteit. Aanleiding was de niet-benoeming van Hendrik Elias tot docent moderne geschiedenis en rechtsgeschiedenis aan de Vlaamse Leergangen in Leuven. De Paep bepleitte omstandig de volledige vernederlandsing van het hoger onderwijs in Vlaanderen.¹⁸ Deze redevoering is om verschillende redenen belangrijk. De toespraak was bewust niet polemisch en voor de eerste keer reageerden alle andere partijen gunstig op een tussenkomst van een Vlaams-nationalist. De Paep wierp zich hiermee op als (enige) aanvaardbare potentiële Vlaams-nationale kandidaat voor de Bestendige Deputatie. De goed voorbereide toespraak leek een bewust manoeuvre. Ze had immers ook voor de katholieken interne gevolgen: het verzwakte de positie van Verwilghen. De Paep keerde zich tegen de door Oost-Vlaanderen gesubsidieerde Vlaamse Leergangen in Leuven, reeds jarenlang het centrale twistpunt tussen Van Steenberge en Verwilghen. Het applaus voor De Paep van veel katholieken was een openlijke reactie van de groep-Van Steenberge tegen de geplaagde fractieleider Verwilghen.

Dezelfde zitting kondigde Cool scherp aan dat de nationalistenvrijden zich zouden onthouden bij de stemming voor de begroting 1930 en hij stelde aan de katholieken: *“wij zullen ons niet compromitteren om met U te besturen, maar U compromitteren aan ons”*.¹⁹ Door de nationalistische onthouding werden de begrotingswijzigingen van de katholieke minderheidsdeputatie op 17 juni 1930 verworpen met 40 tegen 38 stemmen. Het was het failliet van de operatie ‘minderheidsdeputatie’: de vijf katholieke gedeputeerden namen na het verwerpen van hun begroting ontslag en de provincieraad was opnieuw bij af.

Het eerste bestuursakkoord (1930-1931)

De nationalist Cool benadrukte eind 1929 de Vlaams-nationale machtspositie inzake de samenstelling van een nieuwe Bestendige Deputatie: *“Wij hebben op dit oogenblik de macht en we verheugen er ons over die te kunnen gebruiken getrouw aan onzen wil. [...]”*.

Op 12 september 1929 slaagden de katholieken er nog net in (met 42 stemmen) een nieuw administratief bureau te verkiezen (provincieraadsvoorzitter, -ondervoorzitter, secretarissen) maar voor een nieuwe voltallige Bestendige Deputatie behaalden zij geen meerderheid. Begin 1930 bevond de provincieraad zich in precies dezelfde situatie van juli 1929.

18. *PVPR 1929* – zitting 7 december 1929, pp. 794-800.

19. *PVPR 1929* – zitting 7 december 1929, p. 843.

Zonder akkoord bestuurde de minderheidsdeputatie verder, in een vaag juridisch kader en een context van crisis. De katholieken hervatten daarop hun aparte parallelle onderhandelingen.

Hun fractieleider Verwilghen ondernam in september 1930 een opvallende toenadering tot de nationalistes: “[...] *ze staan zoover van ons niet als de andere partijen, want [zij] deelen onze godsdienstige gedachten*”.²⁰ Op 2 oktober 1930 stelde Verwilghen zelfs voor het eerst openlijk te willen samenwerken.²¹ Geconfronteerd met het onvermijdelijke leek realpoliticus Verwilghen bereid de deur voor de nationalistes op een kier te zetten. Zijn basisvoorwaarde bleef echter staan: de nationalistes moesten openlijk hun steun uitspreken voor de eenheid van de Belgische staat. Verwilghens poging onthulde vooral dat zijn opties uitgeput raakten. De Paep eiste op 12 september 1930 van de katholieken echter een formele toegeving op Vlaams gebied.²² Michel Bauters (uit Ronse) smeekte de katholieken bijna: “*Ik vind het onredelijk dat gij samen met ons niet wilt besturen [...] en wij, wij roepen u nogmaals toe: Degenen die dichtst bij u staan zijn de katholieke Vlaamsche nationalistes*”.²³

De Paep mocht opnieuw het nationalistische ‘partijprogramma’ toelichten: “*We willen nu voor het Vlaamsche volk een politieke of staatkundige vorm die voor de Vlaamsche volkseenheid een waarborg zal zijn [...]*”. De vaagheid en interne tegenstellingen verklaarde De Paep als volgt: “*Alle Vlaamsche nationalistes streven naar de herinrichting van België op federatieve grondslag. [...] En indien we nu a priori geen staatkundigen vorm kunnen of willen formuleren naar denwelken we zouden streven, is dit heel eenvoudig omdat we eerst Vlaanderen voor de zelfstandigheidsgedachte willen winnen*”.²⁴ Met deze vaagheid wilde hij de verdeeldheid omtrent het ‘Federaal Statuut’ van Herman Vos omzeilen, die op dat moment het Vlaams-nationale kamp verdeelde.²⁵ Belangrijk voor De Paep was de nationalistische compromisloosheid. Samenwerking met de ‘Belgische’ partijen mocht niet leiden tot ‘besmetting’ of aantasting van het zuivere ideaal. Hier werd een essentieel punt aangeraakt: de onherroepelijk dubbelzinnige positie die Vlaams-nationalisten in Belgische instellingen innamen. Uit het betoog van De Paep sprak de verwachting dat de

20. *PVPR 1930*, 12 september 1930, pp. 54-55.

21. *PVPR 1930*, 2 oktober 1930.

22. *PVPR 1930* – zitting 12 september 1930, p. 51.

23. Bauters was voor WO I een socialistisch militant geweest maar na 1914 uit de partij getreden op basis van zijn religieuze gevoelens. De keuze voor het Vlaams-nationalisme maakte hij naar eigen zeggen ook vanuit zijn katholieke overtuiging. Voor hem was het katholieke wezen van het Vlaams-nationalisme essentieel. *PVPR 1931* - zitting 27 oktober 1931, pp. 511-513.

24. *PVPR 1930* – zitting 2 oktober 1930, pp. 119-121.

25. B. VAN CAUSENBROECK, *Vos, Herman*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 3, Tielt, 1998, pp. 3569-3571.

nationalisten zelfs tijdens een eventuele machtsdeelname buiten het traditionele Belgische partijstelsel konden blijven.

De nationalistinnen onthielden zich bij de verkiezing van het nieuwe bureau (op 1 oktober 1930) en opnieuw heerste juridische verwarring over wat nu moest gebeuren. Het was een voorbode voor drie oktober toen de nationalistinnen zich met de andere oppositiepartijen onthielden bij de stemming voor de Bestendige Deputatie. Samen met socialistinnen en liberalen verlieten de nationalistinnen de provincieraadszaal. De nationalistinnen namen dus geen genoegen meer met katholieke beloften over een eventuele toekomstige machtsdeelname. Eind 1930 verhoogde de oppositie de druk op de katholieken door openlijk tijdens de provincieraadszittingen allusies te maken op de interne katholieke breuklijn.²⁶ Karel De Rop stelde in december 1930 dat de nationalistische fractie voortaan bij elke belangrijke stemming de provincieraadszaal zou verlaten. De zittingen voor de samenstelling van een Bestendige Deputatie werden noodgedwongen verdaagd op 2 oktober, 16 december 1930 en opnieuw op 13 en 27 januari 1931.

De definitieve beslissing viel op de zitting van 16 december 1930 toen een verslagen Verwilghen moest toegeven dat zijn onderhandelingen met de socialistinnen waren mislukt.²⁷ Aanleiding van de mislukking bleek de beslissing van het BWP-partijcongres dat zijn Oost-Vlaamse fractie geen kredieten meer mocht goedkeuren voor het vrije technische onderwijs. In de context van de Oost-Vlaamse onderhandelingen was deze beslissing de doodsteek voor socialistische machtsdeelname. De katholieke fractie zag hierin de aanleiding Verwilghen nu officieel zijn onderhandelingsmandaat af te nemen.

Cool zag dat de katholieken geen alternatieven meer hadden en viel op 16 december 1930 de 'kleine kern van mensen' aan die een oplossing blokkeerden. Op 23 december 1930 gaf de nationalist Cool een openlijk eerbetoon aan het adres van Paul van Steenberge: *"wij kennen genoeg den ijver en den goeden wil van M. van Steenberge, om hem niet te betrekken in dezen misselijken toestand, maar we weten dat hij ruggegraat noodig heeft om sterk te staan tegenover de bekoringen van stilzwijgend laten begaan en krachtdadig zuiveren van sommige instellingen"*.²⁸ Toen al was duidelijk welke beslissing onvermijdelijk was geworden.

26. *PVPR 1930* – zitting 2 oktober 1930, p. 119.

27. *PVPR 1930*, 16 december 1930, p. 216.

28. *PVPR 1930* – zitting 23 december 1930, pp. 257-258.

De eerste Vlaams-nationale gedeputeerde (1931)

Zoals beslist op 13 januari 1931 moest op 27 januari 1931 de provincieraad in bijzondere zitting een nieuwe Bestendige Deputatie verkiezen. Na een mislukte ultieme toenaderingspoging van Verwilghen tot de socialisten moest de provincieraad op 27 januari 1931 horen dat de afwezige Verwilghen zijn ontslagbrief had geschreven. Het obstakel voor een akkoord met de nationalisten was eindelijk opzijgezet. Het katholiek-nationalistisch akkoord was op dat moment al een voldongen feit.

Het concrete resultaat volgde onmiddellijk. Eindelijk kon opnieuw een wet-tige Bestendige Deputatie verkozen worden. De Vlaams-nationalisten hadden in ruil voor hun steun één gedeputeerde gekregen. Gerard De Paep werd op 30 januari 1931 tot de allereerste Vlaams-nationale gedeputeerde van België verkozen met 44 stemmen. Gerard De Paep was na 1919 medestichter van de Wase afdeling van het Vlaamsche Front geweest. De Paep haalde zijn diploma geneeskunde aan de Universit  Libre de Bruxelles (ULB) en bouwde op basis van zijn chirurgenpraktijk in Beveren een stevige sociale machtsbasis uit in het Waasland. Een groot aantal voorkeurstemmen vormden de rode draad van zijn hele politieke carrière. Naast zijn provinciale mandaat zetelde hij tussen 1932 en 1936 ook in de gemeenteraad van Beveren.

De Paep werd waarschijnlijk gekozen als de voor de katholieken meest aanvaardbare kandidaat. Binnen zijn eigen fractie sprong dan weer vooral De Paeps electorale kracht in het oog. De lange periode van beleids crisis was formeel beëindigd en er begon nu een nieuwe fase in de Oost-Vlaamse provincieraad onder een nieuwe constellatie.

Op 24 februari 1931 werd gedeputeerde De Paep ingedeeld bij de commissie bevoegd voor welzijn en openbare gezondheid, een logische stap gezien zijn professionele profiel. De Paep zou zich zijn eerste ambtstermijn strikt beperken tot zijn bevoegdheden en elke aanval van de oppositie beantwoorden met een stilzwijgen dat bijna dogmatische vormen aannam. Deze houding sloot waarschijnlijk aan bij de binnen de Bestendige Deputatie overeengekomen strategie. Het was voor het voortbestaan van het akkoord essentieel dat hij de eenheidsformatie niet doorbrak. De Paep was vanaf januari 1931 eerst gedeputeerde en pas daarna Vlaams-nationalist. De nationalisten behoorden nu tot de meerderheidsfractie: hun vroegere radicaal-polemische houding moest worden losgelaten, veel van de vroegere kritiek moest worden ingeslikt. De oppositie richtte nu haar pijlen weg van de katholieke fractie en nam het handvol nationalisten in het vizier.

Reeds in maart 1931 stelde de nieuwe deputatie haar eerste begroting voor, maar van de door Cool aangekondigde 'zuivering' bleek geen sprake. Er was zelfs een globale stijging van de uitgaven, bekostigd door hogere provinciale belastingen.

Deze begroting leidde dan ook tot een storm van socialistische en liberale kritiek. Omdat er slechts een zeer korte periode lag tussen de totstandkoming van het bestuursakkoord en deze begroting kon echter worden geargumenteed dat de Vlaams-nationalisten onvoldoende tijd hadden gehad om haar fundamenteel te beïnvloeden. Zelfs de oppositie gaf dit later toe. Toch bleek de eerste begroting een teken aan de wand.

Volgens De Rop hadden de nationalisten wel degelijk gewogen op de bestuurs-
onderhandelingen. Met name de toepassing van het gebruik van de Nederlandse
taal in bestuurszaken was afgedwongen.²⁹ De Rop besloot over het akkoord: *“We
steken het niet achter stoel of bank, dat onze toetreding tot de Bestendige Deputatie
[...] ons politieke moeilijkheden kon berokkenen. We weten wel dat het heel gevaarlijk
is met groote heeren kersen te eten. [...] Wij, we verklaren de reikende handen te heb-
ben aangenomen om ons volk naar onze opvatting in zijn bestuurlijk leven te kunnen
dienen en helpen”*. De Rop was echter ongelukkig met de eerste begroting en spaarde
zijn kritiek niet. Hij stelde dat de Bestendige Deputatie te veel macht centrali-
seerde en wilde meer beslissingsbevoegdheid voor de provincieraad. Zijn fractie
steunde de begroting enkel omdat *“de nationalisten voor bestaande feiten staan”*.
Hij verklaarde zelfs begrip te hebben voor de socialistische kritiek.³⁰ Met dit
betoog stelde de Rop zich wel niet dissident op, maar hij kwam soms wel erg dicht
in de buurt. De Rop en met hem de globale nationalistische fractie leken zich in
maart 1931 gepasseerd te voelen door ‘hun’ Bestendige Deputatie.

De katholieken waren niet te spreken over deze kritiek. Gedeputeerde Fer-
dinand van de Wattyne – de vroegere ‘pupil’ van de opzijgezette fractieleider Ver-
wilghen – distantieerde zich boos van de ‘onvolwassen’ nationalistische raadsleden.
Hier werd duidelijk dat de basis van het samenwerkingsakkoord fragiel was.

Op 11 maart 1931 pareerde De Paep kritiek van de socialist August de Block:
*“[we] moeten hem nogmaals bevestigen dat er geen politiek akkoord bestaat tussen
nationalisten en katholieken”*.³¹ Hier werd (voor het eerst) openlijk gesteld dat de
nationalisten dit provinciale bestuursakkoord niet beschouwden als een ‘politiek’
akkoord. Dit werd blijkbaar opgevat in die zin dat beide partijen ook binnen het
bestuursakkoord hun tegengestelde visies omtrent de politieke verhouding België-
Vlaanderen behielden. Het akkoord was opgevat als een politiek neutraal en zuiver
administratief ‘bestuursakkoord’. We merken op dat de katholieken met deze
interpretatie van het bestuursakkoord veruit het meeste voordeel haalden. Deze
visie impliceerde immers dat de Vlaams-nationale eisen per akkoord werden ver-
wezen naar een vaag rijk van theoretische principes losgekoppeld van het concrete
beleid. Dit akkoord neutraliseerde de Vlaams-nationalisten als politieke kracht en

29. *PVPR 1931* – zitting 10 maart 1931, p. 655.

30. *PVPR 1931* – zitting 10 maart 1931, p. 660.

31. *PVPR 1931* – zitting 11 maart 1931, p. 698.

liet toe dat de nationalisten hun eenheid behielden. Maar 1931 bleek achteraf het enige moment van openlijke nationalistische kritiek.

Meteen werden ook andere voordelen duidelijk voor de katholieken. De oppositie vuurde haar kritiek niet langer af op de katholieken maar op de Vlaams-nationalisten, met de voor de hand liggende opmerking dat de nationalisten de principes hadden ingeruild voor de macht. De socialisten ervoeren de begroting van 1932 als een breuk.³² Essentie van het oppositiebetoog bleef ook later steeds de discrepantie tussen de vroegere nationalistische woorden en hun beleidsdaden. De Paep zelf werd ook persoonlijk gevisieerd omdat openbare gezondheid nauwelijks aanwezig bleef in de begroting. De kenmerkend summiere verklaring van De Paep op 11 maart 1931 benadrukte enkel dat de nationalisten geen schuld hadden aan de structurele problemen van de provinciale financiën. De Paep toonde zich overigens tussen 1929 en 1932 een weinig actieve politicus. Dit had zowel karakteriële als politieke oorzaken. De Paep voelde zich duidelijk niet thuis in lange discussies en leek anderzijds ook de provinciale politiek niet prioritair te stellen. Zoals hij zelf toegaf, rekende hij zichzelf tot een groep mensen *“die slechts toevallig in de politiek zijn terecht gekomen”*.³³ Hij leek inderdaad zijn energie in andere projecten te stoppen, zoals de stichting van de aan ‘zijn’ Beverse Sint-Annakliniek verbonden verpleegstersschool (1932) die zijn sociale machtsbasis verder versterkte. In 1932 koos hij bewust voor de nationale politiek.

Eind 1931 klonk de oppositiekritiek nog ongenadiger.³⁴ Deze tweede begroting bestendigde de verguisde belastingverhogingen. De Evergemse socialist Emiel Vergeylen trok de conclusie: *“Ziedaar een nieuwe jonge partij die reeds bewijzen geeft harer onmacht”*.³⁵ De katholieke fractieleider Van Steenberge moest de nationalisten geregeld bijspringen. De hoeveelheid kritiek op de kleine fractie nam soms dermate overdreven vormen aan dat het haast komisch werd. Vergeylen besloot op 27 oktober 1931 af te zien van zijn geplande betoog: *“Ik was zinnens eens mijn gang te gaan tegen de fronters, maar ze hebben al genoeg voor vandaag”*.³⁶

De oppositie kreeg dan ook voldoende gelegenheid de nationalisten aan te vallen. Op 27 oktober 1931 bijvoorbeeld werden toch de subsidies goedgekeurd voor de Vlaamse Leergangen waartegen De Paep in 1930 had gereageerd.

Begin februari 1932 leken de nationalistes helemaal in de verdediging gedrukt. Zij namen zelfs niet langer hun eigen verdediging op: dit lieten zij over aan

32. *PVPR 1931* – zitting 10 maart 1931, pp. 635-649.

33. *PVPR 1929* – zitting 7 december 1929.

34. *PVPR 1931* – zitting 7 oktober 1931, p. 127.

35. *PVPR 1931* – zitting 21 oktober 1931, p. 363.

36. *PVPR 1931* – zitting 27 oktober 1931, p. 511.

de katholieke gedeputeerden. Deze katholieke 'bevoogding' van de kleine nationalistische fractie kwam wat vernederend over. Het plaatste de Vlaams-nationale fractie openlijk in een onmachtige positie van onderdanigheid. Deze situatie bestendigde zich in juli 1932, toen er weliswaar bespaard werd, maar niet in de door de oppositie gewenste sectoren. Eind 1932 was de kleine Vlaams-nationale fractie een vermoeide groep, die hoopte op versterking door nieuwe verkiezingen.

Een intermezzo (1932-1936)

De provincieraadsverkiezingen van 1932 vonden plaats op vier december, zeven dagen na de nationale verkiezingen. Analoog aan het nationale resultaat boekten de nationalisten ook provinciaal verlies: zij vielen in alle provincies samen terug van 48 naar 32 provincieraadsleden. In Oost-Vlaanderen verloren ze twee zetels: één in Temse en één in Aalst. Oorzaak voor het Vlaams-nationale verlies was onder meer de onderlinge verdeeldheid. In Oudenaarde en Ronse bijvoorbeeld waren er problemen rond de dominante figuur van Leo Vindevogel. Die nam ontslag uit de Vlaams-nationalistische kamergroep terwijl provincieraadslid Michel Bauters na conflicten met Vindevogel in 1932 de overstap naar de katholieken maakte.³⁷ Er was ook vernieuwing: de sterke Jozef Cool werd vervangen door Frans d'Haese.

Gerard De Paep, de eerste Vlaams-nationale gedeputeerde, koos in 1932 voor de nationale politiek. Tijdens de nationale verkiezingen van november 1932 was De Paep lijststrekker in het arrondissement Sint-Niklaas. De Wase Vlaams-nationalisten hadden afgesproken dat Jan Seghers de provinciale lijst zou trekken en dat De Paep als plaatsvervanger zou opkomen. Het bleek een foute strategie. Hoewel De Paep in november 1932 nog 933 voorkeursstemmen haalde, werd hij niet verkozen.³⁸ Bij de daaropvolgende provincieraadsverkiezingen van 4 december 1932 behielden de nationalisten hun zetel zodat Seghers als vervanger van De Paep debuteerde in de provincieraad. De Paep werd met 1924 naamstemmen verkozen als eerste plaatsvervanger. Hij moest dus ontslag nemen uit de Bestendige Deputatie.³⁹ Door deze tegenvaller verloor electorale voorman De Paep elk bovenlokaal politiek mandaat: een politiek weinig rendabele positie. De Paep keerde dan ook snel terug in de provincieraad. Seghers nam op de buitengewone provincieraadsbijeenkomst van 26 juni 1933 ontslag zodat De Paep als eerste plaatsvervanger kon terugkeren.

Ondanks het globale Vlaams-nationale verlies kreeg het Oost-Vlaamse voorbeeld navolging in de provincie Antwerpen. Daar verloor de katholieke fractie

37. T. VALCKE en N. LEHOUCQ, *Oost-Vlaanderen [...]*

38. B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Antwerpen, 1994, p. 85.

39. Rijksarchief Beveren-Waas, Fonds provincie, verkiezingsdossier, district Temse, 2/90/4/1.

haar absolute meerderheid in 1932. Net als vier jaar eerder in Oost-Vlaanderen sloot de Antwerpse katholieke partij een bestuursakkoord met de Vlaams-nationalisten, die twee gedeputeerden kregen. Ook hier betekende het bestuursakkoord dat interne oppositie moest worden uitgeschakeld, zij het in Antwerpen vooral bij de Vlaams-nationalisten. Met dit akkoord kozen de Antwerpse Vlaams-nationalisten eindelijk voor een ondubbelzinnig katholiek profiel wat meteen de uitstoting betekende van de laatste vrijzinnige nationalisten. In de andere provincies bleven de nationalisten nog buiten de Bestendige Deputatie, zoals bijvoorbeeld in West-Vlaanderen waar zij van elf naar negen zetels terugvielen.

Terwijl in Antwerpen de katholieken hun absolute meerderheid verloren, werd deze in december 1932 door de Oost-Vlaamse katholieke fractie herwonnen. Het feit dat deze meerderheid bijzonder krap was – 46 katholieken op 90 raadsleden – veranderde niets aan het feit dat mathematisch opnieuw een homogeen katholieke Bestendige Deputatie kon worden samengesteld. Opnieuw werd dus een katholieke meerderheidsdeputatie verkozen. De destijds zo moeizaam verworven bestuurscoalitie met de Vlaams-nationalisten leek als kortstondig intermezzo definitief tot het verleden te behoren.

De Vlaams-nationalisten vormden tussen 1932 en 1936 opnieuw een onafhankelijke fractie.

In 1933 kon de nationalistische houding het best als ‘zeer voorzichtig’ omschreven worden terwijl zij als enige oppositiefractie de Bestendige Deputatie en haar besparingen steunde.⁴⁰ In het najaar van 1933 vond de fractie haar vaste strategie voor de komende jaren. Op 12 oktober 1933 verklaarde d’Haese de algemene nationalistische steun aan de katholieke begroting van 1934.⁴¹ Net als de katholieken vond d’Haese dat de Oost-Vlaamse begrotingsproblemen kaderden in de algemene economische depressie. Bij de begrotingsstemming op 20 oktober 1933 verklaarden de verschillende Vlaams-nationalistische kopstukken zich te zullen onthouden. De nationalisten weigerden hun goedkeuring aan de provinciale begroting omdat zij tegen de belastingen en de algemene politiek van de nationale regering gekant waren, maar stemden anderzijds ook niet tégen de provinciale begroting omdat zij het (sociale) beleid van de Bestendige Deputatie wilden ondersteunen.⁴² De nationalisten gebruikten dus het regeringsbeleid om een provinciale begroting te beoordelen. Het leek een drogreden: de nationalisten zochten een manier van voeren van oppositie en kozen bewust een dubbelzinnige positie tegenover de katholieke meerderheid. De provinciale katholieken – mogelijke toekomstige beleidspartners – werden niet te veel voor het hoofd gestoten. Anderzijds moesten de

40. *PVPR 1933* – zittingen 11 mei 1933, p. 21 en 26 juni 1933, p. 60.

41. *PVPR 1933* – zitting 12 oktober 1933, p. 244.

42. *PVPR 1933* – zitting 20 oktober 1933, pp. 600-602.

nationalisten natuurlijk beleidskritiek kunnen formuleren en zij richtten die naar de nationale overheid, een houding die uitgroeide tot de vaste strategie van de nationalisten. Zij steunden de provinciale katholieke fractie maar voerden oppositie tegen de regering, met het Belgische defensiebeleid als kern van de kritiek.

Deze strategie ging ten koste van flamingantische dossiers. De Vlaamsgezinde gedeputeerde Van Steenberge stelde dat de provincie ‘culturele’ verenigingen ‘uit principe’ niet kon steunen wegens de financiële beperkingen. De Vlaams-nationalisten bevochten deze stelling niet. De Paep – sinds 26 juni 1933 terug in de raad, vanaf oktober 1933 lid van de zesde commissie – bleef een onopvallend raadslid. Hij was zelfs afwezig zonder verontschuldiging tijdens de belangrijke begrotingsstemmingen van oktober 1933. Veteraan De Rop bleef de meest actieve Vlaams-nationalist, maar leek in de meeste dossiers een lid van de katholieke fractie. In april 1934 benadrukte hij nogmaals dat “*9/10de van de provincie*” uit mensen van katholieke overtuiging bestond.⁴³

De provinciale Vlaams-nationale fractie behield voorlopig een laag profiel. De nationalisten verzetten zich enkel even in april 1934 toen de katholieke deputatie nieuwe leningen of belastingverhogingen voorstelde. De nationalist Frans D’Haese wees op de onrechtvaardige verdeling door de regering van het provinciale fonds.⁴⁴ Terwijl socialisten en liberalen zware kritiek uitten op de katholieke deputatie speelden de Vlaams-nationalisten verder geen rol in de aanslepende begrotingsdebatten.

Een incident uit 1934 illustreert de bruikbaarheid van de nationalisten voor de katholieken. De nationalist De Rop beheerde met katholieke goedkeuring het dossier over de reorganisatie van de provinciale landbouwschool in Kwatrecht.⁴⁵ Hij bezwoer de linkerzijde jarenlang dat de school niet zou worden geïntegreerd in het katholieke onderwijsnet.⁴⁶ Toen de Bestendige Deputatie op 14 juni 1935 dan toch voorstelde de bewuste landbouwschool over te nemen bleek De Rop niet op de hoogte te zijn geweest.⁴⁷ Een door hem voorgestelde onderzoekscommissie kwam niet van de grond en in oktober 1935 stelde de teleurgestelde nationalist dat hij samen met socialisten en liberalen tégen het katholieke voorstel zou stemmen. Hij beschuldigde de katholieke fractie openlijk van bedrog.⁴⁸ Dit incident maakte het belang van een eensgezind nationalistisch standpunt over de ideologisch zo geladen onderwijspolitiek duidelijk. Het bracht echter slechts schijnbaar de tweespalt katholieken-vrijzinnigen binnen de Vlaams-nationale fractie op de voorgrond. De tweespalt bestond op dat moment niet meer. Enkele dagen later al sprak

43. *PVPR 1934* – zitting 24 april 1934.

44. *PVPR 1934* – zitting 11 oktober 1934, pp. 311-312.

45. *PVPR 1934* – zitting 18 oktober 1934, p. 529.

46. *PVPR 1934* – zitting 18 oktober 1934, pp. 529-533.

47. *PVPR 1935* – zitting 14 juni 1935, p. 33.

48. *PVPR 1935* – zitting 1 oktober 1935, p. 148.

d'Haese namens de nationalistische fractie ondubbelzinnige steun uit vóór het katholieke onderwijs.⁴⁹ Hij benadrukte weliswaar de feitelijke 'neutraliteit' van het onderwijs, maar duidelijk was dat dit toekomstig 'partijloos' onderwijssysteem katholiek van aard zou zijn, zoals het Vlaamse volk zelf ook katholiek was. D'Haese stelde expliciet dat vrijzinnigheid een 'Frans idee' was, doorgedrongen in Walloonië maar afgewezen door Vlaanderen: "[...] stellen wij vast, dat, wat Vlaanderen betreft, het anti-clericalisme evenzeer in het levende en denkende Vlaanderen uitgestorven is. En wij bedoelen hiermede juist die opvatting dat het, op grond van die onwezenlijke vrijheidsgedachte, niet toegelaten zou zijn aan godsdienstige groeperingen de maatschappelijke functie van het onderwijs te vervullen [...]". Toen de oppositie zich op 26 oktober 1935 verzette tegen provinciale steun aan middelbaar landbouwonderwijs had ook De Rop zich aan de katholieke zijde geschaard.

Cultuur werd nauwelijks besproken tijdens de raadszittingen. Op 18 oktober 1935 reageerde de katholieke fractieleider Van Steenberge voor het eerst en laatst op de zeldzame kritiek van de nationalist: *"Ik vind het uiterst ongelukkig, dat we voor de Vlaamsche kultuurwerken in het algemeen genomen niet actief kunnen optreden. Ik had een oogenblik gehoopt, dat we iets zouden kunnen doen hebben, maar wij moeten sparen"*.⁵⁰ Ook nu 'slikten' de Vlaams-nationalisten. De fractie behield dit lage profiel tot de verkiezingen van 1936, die de definitieve doorbraak en een nieuwe deelname aan de macht mogelijk moesten maken.

Het tweede bestuursakkoord (1936-1940)

In 1935, op het einde van de oppositieperiode van de Oost-Vlaamse Vlaams-nationalisten, werd de 'Vlaamse concentratiebeweging' op gang getrokken. Deze beweging wilde uiteindelijk alle katholieke Vlamingen (politiek) verenigen. Verschillende factoren bevoordeelden deze beweging: het electorale uitzicht op een katholieke meerderheid, de internationale ideologische polarisatie en de intellectuele 'revolutie van rechts'-stroming die een bondgenootschap tussen het VNV en de katholieke partij wel zag zitten. De beweging kwam echter pas door de algemene electorale teruggang van de katholieke partij bij de nationale en provinciale verkiezingen van 1936 in een stroomversnelling.

Bij de Oost-Vlaamse provincieraadsverkiezingen van 1936 verloor de katholieke partij opnieuw haar absolute meerderheid. Ditmaal was het verlies bijzonder

49. *PVPR 1935* – zitting 17 oktober 1935, pp. 466-468.

50. Met dit laatste verwees Van Steenberge naar het feit dat de jaarlijkse provinciale staatsstoelager voor Oost-Vlaanderen volgens het provinciebestuur onevenredig klein was: *PVPR 1935* – zitting 18 oktober 1935, pp. 202-203.

uitgesproken: van 46 naar 37 zetels. De Oost-Vlaamse Vlaams-nationalisten waren opgekomen als het Vlaams Nationaal Blok en behaalden een bescheiden electoraal succes: het Vlaams Nationaal Blok behaalde in Oost-Vlaanderen 10 provincieraadszetels. Deze winst kaderde in een nationale trend. In de provincie Antwerpen verloren de katholieken verder terrein terwijl de Vlaams-nationalisten en de rexisten respectievelijk negen en vier zetels behaalden. Ook in West-Vlaanderen werd nu de evolutie van Oost-Vlaanderen en Antwerpen met vertraging gevolgd. De katholieken verloren hun absolute meerderheid en het Vlaams Nationaal Blok behaalde er maar liefst 15 zetels.

In deze provinciebesturen kwamen duidelijke voorbeelden van de Vlaamse concentratiebeweging in de politieke praktijk tot stand. In de provinciebesturen van Antwerpen, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen ontstonden vrij snel katholieke-Vlaams-nationale bestuursakkoorden. De Antwerpse katholieken en Vlaams-nationalisten vormden een minderheidsdeputatie, mogelijk gemaakt door de expliciete steun van de vier Rex-raadsleden. Het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) kreeg in het akkoord twee gedeputeerden.

De verandering van het tijds kader bleek uit de manier waarop de Oost-Vlaamse bestuurscoalitie in 1936 werd gevormd. Terwijl in 1929-1930 een bestuurscrisis aansleepte en binnen de katholieke partij een zware interne strijd moest worden uitgevochten, was nu vooral de vanzelfsprekendheid waarmee het akkoord tot stand kwam kenmerkend. Op 17 juni 1936 moest de Bestendige Deputatie worden verkozen. In een uiterst summiere en droge verklaring stelde fractieleider Paul van Steenberge voor de provincieraad en de verzamelde pers dat het bestuursakkoord tussen katholieken en Vlaams-nationalisten een voldongen feit was.⁵¹ Later zou hij verklaren dat een ander scenario nooit een reële optie geweest was en gaf hij zelfs het bestaan van een pre-electoraal akkoord min of meer toe.⁵²

De oppositie protesteerde hevig tegen het nieuwe bestuursakkoord. Het karakter van het protest bleek fundamenteel gewijzigd sinds 1932. De Gentse socialist Marinus De Rycke kwam meteen tot de essentie: “*de Vlaamsche nationalisten zijn fascistisch gezind*”. Met name de intrede van Marcel De Ridder zorgde voor onrust bij de socialisten.⁵³ De Ridder stond sinds 1929 aan het hoofd van het Vlaamsch Nationaal Vakverbond (sinds 1933 Vlaamsch Nationaal Syndicaat). De Ridder beriep zich op het democratische – zoals hij het letterlijk stelde: “*grondwettelijke*” – karakter van het VNV.⁵⁴

51. *PVPR 1936* – zitting 17 juni 1936, p. 23.

52. *PVPR 1936* – zitting 17 juni 1936, p. 37 en *PVPR 1937* – zitting 15 oktober 1937, p. 272. Van Steenberge stelde in oktober 1937 te verwachten dat de Vlaams-nationalisten op termijn ‘terug’ naar de Katholieke Partij zouden overgaan. De Vlaams-nationalisten waren katholieke ‘dissidenten’.

53. *PVPR 1936* – zitting 17 juni 1936, p. 25.

54. *PVPR 1936* – zitting 17 juni 1936, p. 32.

Op 17 juni 1936 traden de Vlaams-nationalisten na vier jaar opnieuw toe tot de Bestendige Deputatie van de provincie Oost-Vlaanderen. Ditmaal konden zij twee mandaten opeisen: Gerard De Paep en Marcel De Ridder werden beiden verkozen als gedeputeerden. We signaleren ook de intrede van August de Wilde in de provincieraad.⁵⁵ Hij behoorde binnen het VNV tot de kring rond Hendrik Elias en was eind 1935 benoemd tot arrondissementeel VNV-propagandaleider van Gent. Hij werd na 1936 de belangrijkste Vlaams-nationalist in de provincieraad buiten de twee gedeputeerden.

De ongerustheid tijdens de eerste gewone raadszitting bleek uit de uitzonderlijke redevoering van de katholieke provincieraadsvoorzitter op 1 oktober 1936. Hierin werd opgeroepen tot ordelijke besprekingen en herinnerde men de raadsleden aan het wettelijke 'administratieve' karakter van de provincieraad.

Al snel bleek het aantreden van de nieuwe coalitie een belangrijk breukmoment te zijn. Op 13 oktober 1936 introduceerde de Bestendige Deputatie een nieuwe interne maatregel die de werking van de provincieraad 'vlotter' moest laten verlopen. De maatregel hield in dat subsidieaanvragen niet langer in de provincieraad, maar meteen door de Bestendige Deputatie zouden worden behandeld. Uiteraard verloor de provincieraad hierdoor veel beslissings- en vooral controle-macht ten voordele van het uitvoerende provinciale orgaan. De maatregel voegde tegelijk verschillende begrotingsposten boekhoudkundig samen, wat eveneens de controle-mogelijkheden van de provincieraad verminderde. Deze maatregel was een aanzienlijke machtscentralisatie in de schoot van de toch al machtige Bestendige Deputatie. De aanvallen van de oppositie richtten zich op de katholieke fractieleider Paul van Steenberge, de architect van de maatregel.⁵⁶ Hijzelf minimaliseerde de maatregel als een administratieve en pragmatische "vereenvoudiging". Zijn laconieke besluit was: "[...] *het is duidelijk dat de macht van den provincieraad een weinig wordt verminderd, maar dit gebeurt in het belang van het gezag van den provincieraad zelf*".⁵⁷ De eerste grote maatregel van de nieuwe Bestendige Deputatie was het versterken van de uitvoerende macht.

Onderwijs bleef ook in 1936 het ideologische breekpunt bij uitstek. Ondanks enkele kritische geluiden in 1936 kondigde August de Wilde in 1937 aan "[...] *dat er geen tegenstrijdigheid bestaat tusschen onzen eerbied voor Kerk en Godsdiens en ons streven naar volwaardige vervlaamsching van het onderwijs. [...] Immers de meesten die in onze rangen staan zijn het Vlaamsch nationalisme bijgetreden omdat zij kris-*

55. N. WOUTERS, *Wilde, August De*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. 3, Tielt, 1998, p. 3736.

56. *PVPR 1936* – zitting 13 oktober 1935, p. 176.

57. *PVPR 1936* – zitting 13 oktober 1935, p. 177.

*telijke plicht van trouw aan hun volk wilden vervullen [...]”*⁵⁸ De officiële stelling werd: *“steun aan de vrije scholen op voorwaarde dat zij tevens inrichtingen zijn van Vlaamse opvoeding”*. De Wilde hechtte overigens vooral belang aan het technische onderwijs. Niettemin werd De Wilde in het onderwijsdebat vaak gedwongen een standpunt in te nemen omtrent het precieze onderscheid tussen Vlaams-nationale politiek en katholieke belangen: *“wij [willen], afgezien van het politieke vraagstuk, de katholieke aktie steunen op het punt van hare godsdienstige werking”*. En wat later: *“Ik denk dat de katholieken een grooten dienst aan den godsdienst zouden bewijzen, door te verzaken aan de benaming ‘katholieke partij’ en aldus zou veel verwarring vermeden worden. [...] Ik meen dus dat de grondslag der verwarring berust op het feit, dat men de partijpolitiek verwacht met het godsdienstig element”*.⁵⁹

Als basisvoorwaarden van het provinciale bestuursakkoord met de katholieken stelde De Wilde *“de hoge waarden van den godsdienst”* en op de tweede plaats de onderwijsgelijkheid. Ook Van Steenberge zou later namens de katholieken in zijn verantwoording van het bestuursakkoord het onderwijsaspect benadrukken.

De twee nationalistische gedeputeerden behielden een laag profiel. Marcel De Ridder trad noodgedwongen meer op de voorgrond dan De Paep door de meer frequente aanvallen op zijn persoon. Hij had als verantwoordelijk gedeputeerde voor infrastructuur ook een zeer ondankbare taak. In de context van een budgettaire crisis waren besparingen in deze traditioneel grote uitgavepost de enige beleids optie. De basis van zijn beleid was het pleidooi voor meer financiële tussenkomst door de staat.⁶⁰ Een studiegroep onder leiding van de christen-democratische gedeputeerde Ferdinand van de Wattyne ondersteunde formeel De Ridders beleid. Hij groeide uit tot de enige Vlaams-nationalist die een min of meer evenwaardige positie innam naast de katholieke kopstukken.

De bekendmaking van het akkoord tussen het Vlaams Nationaal Verbond en Rex leidde op 15 oktober 1936 tot hevige ruzies in de provincieraad. Op basis van dit nationale akkoord stelde de socialistische fractie in de provincieraad het verdere bestaan van het Oost-Vlaamse bestuursakkoord in vraag. De Rycke zag in het akkoord de bevestiging van het ‘fascistische’ karakter van het VNV en richtte zich expliciet tot de christen-democraten. De Ryckes oproep kende geen succes. Hoewel Claeys zich namens de christen-democratische groep uitsprak tegen elk totalitarisme, bleven hij en zijn medestanders het bestuursakkoord ondersteunen *“aangezien het hier geene politieke aangelegenheid betreft, maar de administratie in een*

58. *PVPR 1937* – zitting 14 oktober 1937, p. 235.

59. *PVPR 1937* – zitting 22 oktober 1937, pp. 510-511.

60. *PVPR 1936* – zitting 22 oktober 1936, pp. 420-426.

bestuurlijk lichaam".⁶¹ Dit was een opvallende verklaring omdat Claeys de kritiek op het democratische gehalte van de Vlaams-nationalistische fractie eigenlijk niet tegensprak maar impliciet erkende. De Wilde benadrukte het democratische karakter van het VNV: "*Wij herkennen [sic] de noodzakelijkheid van volkscontrole en volksmedezeggenschap, die zich door een nieuwe structuur zal laten gelden*".⁶² Het nationale akkoord met Rex noemde De Wilde een "*technisch akkoord*". Alleszins versnelde dit Rex-VNV akkoord de algemene evolutie van Vlaamse concentratie. Op 11 oktober 1936 werd de Katholieke Vlaamsche Volkspartij (KVV) opgericht en reeds op 8 december 1936 kwam het tot een beginselakkoord KVV-VNV. Dit akkoord, dat het begin van een nieuwe fase had moeten aankondigen, betekende echter het einde van de concentratiebeweging, die hierna haar dynamiek verloor en vanaf 1937 langzaam doodbloedde. Enkel bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 zou de beweging een heropleving kennen via het ontstaan van honderden lokale concentratielijsten en de daaropvolgende vorming van tientallen schepencolleges met Vlaams-nationalisten.

De Wilde eiste in 1936 de volledige én strikt gecontroleerde vernederlandsing van de hele provinciale administratie, overigens ook toegepast op het gesubsidieerde technische onderwijs. De Wilde pleitte ook voor een (louter administratieve) corporatistische herordening van provinciale instellingen.⁶³ Vanuit de provincies zou deze administratieve corporatistische reorganisatie verder in Vlaanderen kunnen worden ingevoerd. De nationalistenvroeg nu ook de cultuurdebatten naar zich toe.⁶⁴ De Paep kondigde aan dat de Oost-Vlaamse Bestendige Deputatie sinds enige tijd onderhandelde over een (Vlaams) interprovinciaal cultuurorgaan. Dit wordt bevestigd door een latere uitspraak van Flor Grammens. Hierin stelt Grammens dat het na de verkiezingen van 1936 een globale Vlaams-nationale strategie was in elke Vlaamse provincies twee gedeputeerden op zes te bekomen (wat dus lukte in drie provincies). Deze vertegenwoordiging moest volgens Grammens doelbewust twee punten waarborgen: de vorming van een 'Vlaamse interprovinciale' – waarschijnlijk het interprovinciaal cultuurorgaan van De Paep – en het afhankelijk maken van de provinciale subsidies aan het technische onderwijs van de voorwaarde dat de ondersteunde instellingen Nederlandstalig moesten zijn.⁶⁵ Deze stelling van Grammens wordt bevestigd door het onderzoek van de Oost-Vlaamse casus. Deze beide objectieven vormden inderdaad de twee meest expliciete beleidspunten van de provinciale Vlaams-nationale fractie na 1936.

61. *PVPR 1936* – zitting 15 oktober 1936, p. 263.

62. *PVPR 1936* – zitting 15 oktober 1936, p. 241.

63. *PVPR 1936* – zitting 15 oktober 1936, p. 245.

64. *PVPR 1936* – zitting 23 oktober 1936, p. 536.

65. *40 jaar heldhaftige Uilenspiegelkamp. Grammens-gedenkboek*, Antwerpen, 1961, p. 66.

Als dit inderdaad de twee bewuste ‘politieke’ of bestuurlijke hoofddoelen waren van de Vlaams-nationalisten kwamen ze bedrogen uit: géén van beide doelen werd bewerkstelligd. Het aangekondigde interprovinciale cultuurorgaan liep met een sisser af. Op 22 oktober 1937 moest De Paep toegeven dat de onderhandelingen met de andere provincies waren afgesprongen: de globale Vlaams-nationale vertegenwoordiging in de Vlaamse provinciale besturen bleek te zwak. Het ontbreken van dit cultuurorgaan werd daarna in Oost-Vlaanderen echter wel gebruikt om nieuwe voorstellen af te remmen. De Paep vond in 1937 dat voorstellen van de oppositie niet konden worden ingewilligd zonder het bestaan van een cultuurraad. Dit objectief beoordelend orgaan moest politieke evenementen vermijden.⁶⁶ Er werd dus voor onbepaalde tijd een rem op beleidswijzigingen geplaatst en dit leidde tot een fundamentele discussie over het autoritaire beleid van de Bestendige Deputatie. De Paep begreep de ontevredenheid niet.⁶⁷ Hij wilde niet terugkeren naar de vroegere toestand van uitzichtloze discussies. Inspraak van de provincieraad via een commissie werd afgewezen: *“Ik geloof niet dat wij voor die zaak een tweede deputatie nodig hebben”*. De provincieraad en haar commissies hadden volgens De Paep echter nog wel een bestaansreden: *“Als de commissie vergadert, is het feit weliswaar voltrokken, maar er kan later rekening gehouden worden van de gedane opmerkingen”*.

Zoals de Bestendige Deputatie haar greep op de provincieraad verstevigde, namen de Vlaams-nationalisten het cultuurbeleid in handen. De fractie zelf beschouwde 1937 als de cesuur inzake cultuurbeleid.⁶⁸ De centralistisch-autoritaire houding inzake cultuurbeleid kon vanaf 1936 naar andere beleidsdomeinen worden doorgetrokken.

In 1936 debuteerden ook vier rexisten in de Oost-Vlaamse provincieraad. Het contrast met het VNV was enorm. De fractieleider van Rex – de Gentenaar Felix Saverys – benadrukte in 1936 zijn volstreekte onafhankelijkheid door zich radicaal af te zetten tegen de partijpolitiek en de democratie in het algemeen. Concreet betekende dit in de ‘neutrale’ provincieraad blijkbaar dat de Rex-fractie alle dossiers ‘strikt objectief’ zou beoordelen.⁶⁹ Ze ondersteunde inderdaad lang niet altijd de bestuursmeerderheid: op 13 oktober 1936 bijvoorbeeld steunde Rex de liberale en socialistische fracties in het dossier van de katholieke landbouwschool.⁷⁰ Ook na het nationale akkoord tussen Rex en VNV bleef Saverys deze onafhankelijke houding van zijn provinciale fractie benadrukken. Niettemin wees

66. *PVPR 1937* – zitting 22 oktober 1937, p. 524.

67. *PVPR 1938* – zitting 26 oktober 1938, p. 362.

68. *PVPR 1936* – zitting 15 oktober 1936, p. 247.

69. *PVPR 1936* – zitting 17 juni 1936, pp. 28-29.

70. *PVPR 1936* – zitting 13 oktober 1936, p. 193.

hij nu vaker op de grote gelijkgezindheid tussen Rex en VNV als revolutionaire antidemocraten.⁷¹ Hoewel Saverys voor deze revolutie medestanders in alle partijen zag, noemde hij de Vlaams-nationalisten bevoorrechte partners, iets waar de Oost-Vlaamse Vlaams-nationalisten nooit op ingingen.

Ook niet na het nationale akkoord steunde Savereys dus de Oost-Vlaamse bestuursmeerderheid, een houding die hij baseerde op het neutraal-administratieve karakter van de provincieraad. Om dezelfde reden verzetten de rexisten zich tegen elk debat in de provincieraad. Saverys nam zijn 'neutrale' houding zeer ernstig en leek die gedragslijn consequent te willen volgen.⁷² De komende jaren zou Rex zich blijven onthouden bij de stemming van de begrotingen omdat zij het gezag van de Bestendige Deputatie niet erkende.⁷³

Beleidsmatig speelde Rex geen rol in de provincieraad. De fractie verdedigde de facto slechts één beleidspunt: de behartiging van de sociaal-economische belangen van de kleine middenstand. De rexist Juliaan de Moor profileerde zich op 20 oktober 1936 voor het eerst als verdediger van deze belangen. Hij vond de belastingdruk op deze klasse onevenredig groot. Daarna werd het pleidooi voor financiële tegemoetkomingen of belastingvoordelen voor deze klasse het enige beleidspunt van Rex in de provincieraad.

Aan de macht (1937-1940)

In 1937 waren de gevolgen van de machtscentralisatie bij de Bestendige Deputatie enerzijds en het strenger toezicht van de katholieke provincieraadsvoorzitter anderzijds merkbaar. Debatten in de provincieraad waren vanaf 1937 opvallend minder frequent en vooral veel korter.

Aan Vlaams-nationale zijde stelde August de Wilde zich stilaan meer onafhankelijk op. Hij stond bijvoorbeeld wantrouwend tegenover katholieke zuilgebonden organisaties.⁷⁴ De kritiek van De Wilde was evenwel niet fundamenteel en het bestuursakkoord kwam nooit in gevaar. De twee Vlaams-nationale gedeputeerden waren vanaf 1937 helemaal geïntegreerd: De Paep werd voorzitter van de vijfde commissie en De Ridder van de zesde commissie. De Paep bleef uitvoerder van een katholiek geïnspireerd beleid.⁷⁵

De Vlaams-nationalisten ontwikkelden intussen een bescheiden eigen agenda. Op 20 oktober 1937 bijvoorbeeld stonden provinciale subsidies aan het Vlaamse

71. *PVPR 1936* – zitting 15 oktober 1936, p. 248.

72. *PVPR 1936* – zitting 15 oktober 1936, p. 249.

73. *PVPR 1936* – zitting 15 oktober 1936, p. 250.

74. *PVPR 1938* – zitting 25 oktober 1938, p. 293.

75. *PVPR 1937* – zitting 20 oktober 1937, pp. 351 e.v.

Kruis ter discussie: vroeger bij het cultuurbudget ondergebracht maar nu door De Paep naar openbare gezondheid overgeheveld.⁷⁶ De nationalisten besteedden verder opvallend weinig aandacht aan taalkwesties. In een zeldzaam debat over taalgebruik in het Oost-Vlaamse technische onderwijs (25 oktober 1938) kwam de fractie zelfs niet tussen. Op 14 oktober 1937 deed De Wilde zijn enige flamin-gantische voorstel, n.a.v. de acties van Flor Grammens die Franstalige straatnaam-borden had overschilderd. De Wilde stelde: “[Wij] zouden dus een provinciale taks kunnen heffen op alle opschriften in het Fransch of andere vreemde taal gesteld”.⁷⁷ Het voorstel werd echter niet op de agenda geplaatst en dus niet besproken. De Vlaams-nationale fractie bestond tussen 1937 en 1940 uit verschillende persoonlijkheden. De Maldegemse Vlaams-nationalist Eugène de Lille mengde zich bijvoorbeeld uitsluitend in lokale aangelegenheden. De Denderleeuwse Vlaams-nationalist Karel de Bruyn zorgde met zijn provocerende gedrag dan weer voor verschillende incidentjes. Hij raakte hierdoor na 1937 ook van zijn eigen fractie geïsoleerd.

Rex bleef het buitenbeentje in de provincieraad. In concrete ‘neutrale’ dossiers stond de fractie vaker aan de zijde van de oppositie dan die van de meerderheid. Enkel de ‘nieuwe’ autoritaire aanpak van katholiek fractieleider Van Steenberge kon de goedkeuring van Rex wegdragen. Een goedkeurende Saverys citeerde Van Steenberge die na een vergadering van de derde provinciale commissie zou hebben gezegd: “dat is de ijdele en versleten kant van onze parlementaire instellingen, nu moet er nog gesproken worden, omdat de dagbladen van onze politieke partijen nog redevoweringen moeten kunnen drukken”.⁷⁸ Van Steenberge sprak deze woorden die hem in de mond werden gelegd overigens niet tegen. Op economisch gebied pleitte Saverys voor een ver doorgedreven corporatistische ordening, op politiek gebied pleitte hij voor decentralisatie naar de provincies toe en een radicale versterking van de uitvoerende machten op alle bestuursniveaus. Saverys verdedigde op 14 oktober 1937 bijvoorbeeld de rol van de gouverneur en het in de ‘natuurwetten’ gefundeerde, autoritaire leidersprincipe. De radicaal anti-democratische retoriek van Rex werd nooit openlijk ondersteund door de nationalist: de Vlaams-nationale fractie leek de rexisten in de provincieraad te negeren.

De Rex-fractie nam steeds meer expliciet de verdediging van de belangen van de kleine middenstand op zich.⁷⁹ Fiscale voordelen voor deze klasse bleven het enige concrete beleidspunt van de kleine fractie. Verder weigerde Rex elke beleidsma-tige medewerking, op basis van de volgende redenering: “wij zullen [ons] onthou-den bij de stemming der begrooting, niet omdat wij de begrooting zoo slecht vinden maar omdat wij de verantwoordelijkheid niet willen nemen van iets, waaraan wij

76. PVPR 1937 – zitting 20 oktober 1937, p. 413.

77. PVPR 1937 – zitting 14 oktober 1937, p. 230.

78. PVPR 1938 – zitting 19 oktober 1938, pp. 191-193.

79. PVPR 1938 – zitting 19 oktober 1938, p. 193.

geen verantwoordelijkheid hebben”.⁸⁰ Pas eind 1939 wijzigde Rex alsnog haar houding. Op 11 oktober 1939 steunde de fractie voor het eerst de begroting omdat volgens Saverys de internationale oorlog nationale eendracht noodzakelijk maakte.⁸¹

In oktober 1937 en opnieuw in oktober 1938 werden twee fundamentele debatten gevoerd over het politieke karakter van het VNV.

Op 14 oktober 1937 poogde De Rycke het Oost-Vlaamse bestuursakkoord opnieuw onderuit te halen naar aanleiding van een in de Duitse *Rhein- und Ruhr-zeitungen Mittwochzeitung* (17 juni 1937) gepubliceerde lezing van Marcel De Ridder over de Germaanse bloedverwantschap tussen Vlamingen en Duitsers.⁸² De Wilde relateerde de lezing van De Ridder als “veeleer [...] een soort dichterlijke uitspatting dan wel [...] een objectieve reportage”. De Wilde benadrukte de internationale onafhankelijkheid van het Vlaamse volk: “Hitler zal ons niet tegen het Fransche volk opkommandeeren, maar Blum zal ons niet tegen het Duitsche volk mobiliseren”.⁸³ Ook stelde hij dat Vlaanderen geen “importatiemiddeltjes” behoefde: “Wij hebben geen fascisme noodig, geen hitlerianisme, geen marxisme, geen kommunistie. Het Vlaamsche volk zal uit zijn eigen traditie, met eigen gave krachten den staatsvorm, de politieke, economische en sociale orde bouwen die het best beantwoordt aan zijn eigen aard [...]”. De Ridder nam via een ordemotie het laatste woord: “Als ge mijn oordeel wilt hebben, moet ik u zeggen, dat ik er tegen ben omdat men een zekere demagogie kan ontdekken in het nationaal socialisme”.⁸⁴

Precies één jaar later wilde De Rycke dan weer een officieel Oost-Vlaams dankwoord richten aan de Britse eerste minister Neville Chamberlain voor diens rol in het akkoord met Hitler in ‘de vrede van München’. De Rycke wilde een stemming waardoor de Vlaams-nationalisten via het door De Rycke voorspelde negatieve stemgedrag hun ware aard zouden onthullen.⁸⁵ Als reactie hierop legde De Wilde op 19 oktober 1938 een belangrijke verklaring af over het politieke karakter van het VNV: “Als democratie beteekent, het behoud van het huidige verdorven regiem, hoeft men op ons niet te rekenen. Wij zijn voor democratie, voor zoover zulks beteekent: volwaardige volksmedezeggenschap en volkskontrol”. De Wilde benadrukte dat het VNV steeds de wettelijkheid had gevolgd. Hij citeerde uit het VNV-programma van 1935 waarin de democratie in de vorm van een verkozen ‘Volksraad’ werd verdedigd.⁸⁶ Deze democratische ‘Volksraad’ binnen het VNV-

80. *PVPR 1938* – zitting 19 oktober 1938, p. 194.

81. *PVPR 1939* – zitting 11 oktober 1939, pp. 143-144.

82. *PVPR 1937* – zitting 14 oktober 1937, pp. 198-206.

83. *PVPR 1937* – zitting 14 oktober 1937, p. 229.

84. *PVPR 1937* – zitting 16 oktober 1937, p. 278.

85. *PVPR 1938* – zitting 19 oktober 1938, p. 183.

86. De Wilde citeerde de cruciale passage op pagina 20 van het VNV-programma uit 1935: “*Het V.N.V. is van oordeel, dat de oude nederlandsche traditie van de volkskontrolle op de regeering van het*

programma bleef echter een vaag begrip zonder concrete invulling. Op 14 oktober 1937 – een jaar eerder – had De Wilde nog gesteld dat hij op politiek, sociaal en economisch gebied *“tal van praktische mogelijkheden”* zag *“waar wij met andersdenkenden kunnen samenwerken voor de onmiddellijke nooden en het onmiddellijk nut van ons volk”*. In een latere fase zag De Wilde een partijloze *“volledige volksverbondenheid”* ontstaan: *“Dat éénmaal ten aanzien van het verzinkend regiem met zijn nasleep van mislukte theorieën en experimenten [...] wij allen als één volk mekaar zullen terugvinden aan den opbouw onzer zelfstandigheid”*.⁸⁷ Toen vatte hij dus democratische ‘samenwerking’ op als een tijdelijke en noodzakelijke overgangsfase. De gebruikte termen waren op dat moment echter gemeengoed in de retoriek van uiteenlopende mensen en groepen. Door de conceptuele vaagheid van utopische termen als ‘volledige volksverbondenheid’ is het moeilijk conclusies te trekken aangaande de concrete politieke objectieven die de fractie hiermee verdedigde.

Deze pogingen van De Rycke om het akkoord te breken, mislukten alleszins. De socialist vond geen gehoor bij de christen-democraten tot wie hij zich richtte. In 1938 kon De Wilde dan ook de goede samenwerking met de katholieke partij benadrukken: *“Waar hij ons aanwrijft dat wij een werkelijk gevaar zijn voor de kerk, zal ik hem zeggen dat wij hier in deze provincieraad het bewijs hebben geleverd, dat wij aan de zijde der katholieken staan, daar waar kerk en school moesten verdedigd worden”*. Van Steenberge – die nog steeds zwaar onder vuur lag – stelde toen expliciet dat de onderwijsbelangen cruciaal waren geweest en bleven voor het bestuursakkoord: *“Wanneer wij er vroeger niet aan gedacht hebben om de medewerking te vragen der liberalen en socialisten, dan is het uw schuld, want gij hebt ons, onder oogpunt van onderwijs, het eerste punt van ons programma, geen voldoening willen geven, voor wat de gelijkheid betreft die wij vragen tusschen het officieel en vrij onderwijs en op dit punt hebt ge nooit willen toegeven”*.⁸⁸

De samenwerking binnen het bestuursakkoord verliep zeker vanaf 1938 zonder openlijke problemen. De nationalistengedroegen zich steeds meer als een volwassen beleidspartij. Het lange, neutrale betoog van Auguste de Wilde eind 1937 over budgettaire voorzichtigheid werd steeds meer het typevoorbeeld van de Vlaams-nationale tussenkomsten.⁸⁹ De ‘burgerlijk-verantwoordelijke’ houding die hieruit sprak contrasteerde sterk met de revolutionaire zuivering die vroeger werd aangekondigd.

land moet behouden blijven; het is derhalve voorstander van het behoud van een door het volk vrij verkozen beraadslagend lichaam, waarvan de bijzonderste taak zal zijn: controle uit te oefenen op de regering, door het al dan niet verleenen van de kredieten”. PVPR 1938-zitting 19 oktober 1938, p. 196.

87. PVPR 1937 – zitting 14 oktober 1937, pp. 238-239.

88. PVPR 1938 – zitting 19 oktober 1938, pp. 196-197.

89. PVPR 1937 – zitting 14 oktober 1937, pp. 222-228.

De gevolgen van de autoritaire beleidsstrategie waren op geen enkel moment zo goed merkbaar als tijdens de begrotingsbesprekingen eind 1939, waarbij mogelijk ook de oorlogscontext meespeelde. ‘Begrotingsbesprekingen’ is hier een eufemisme want echte debatten vonden niet meer plaats. Het tempo waarin de begroting 1940 werd afgehandeld was uitzonderlijk hoog. Reeds op 11 oktober 1939 legde de oppositie zich neer bij de door de Bestendige Deputatie voorgestelde begroting. De rexisten waren onkarakteristiek gewillig, de Vlaams-nationalisten zwegen in alle talen. Een illustratie voor het snelle tempo van de raadszittingen was het feit dat de Vlaams-nationalisten tijdens de algemene besprekingen geen traditioneel welkomstwoord uitspraken voor de nieuwe gouverneur, zoals ze zelf zegden om ‘geen tijd te verliezen’. Pas tijdens de raadszittingen zette De Paep dit formeel recht.

Nauwelijks drie jaar na de machtscentralisatie was de katholieke-Vlaams-nationale Bestendige Deputatie erin geslaagd de oppositie in de provincieraad uit te schakelen. Binnen de katholieke fractie werd de autoritaire lijn van Van Steenberge ook niet gecontesteerd door de christen-democratische groep. De Vlaams-nationalisten werkten trouw mee aan het katholieke beleid, met name op onderwijsgebied. De bestuurlijke samenwerking tussen katholieken en Vlaams-nationalisten in Oost-Vlaanderen bereikte op de vooravond van de Tweede Wereldoorlog een grote stabiliteit.

Besluit

Toen de katholieke fractie in 1929 haar absolute meerderheid verloor, beloofde de versterkte Vlaams-nationale fractie een ommezwaai in het provinciale beleid. De fractie kondigde al jarenlang een ‘zuivering’ in het beleid aan en wilde in 1929-1930 er duidelijk graag aan deelnemen.

Hun eerste beleidservaring in 1930 draaide echter uit op een teleurstelling. Het Oost-Vlaamse provinciebestuur werd vanaf 1929 immers geconfronteerd met de economische depressie. De begroting van de provincie dreigde te ontsporen, mogelijk nog negatief versterkt door de aanslepende bestuurlijke crisis. De noodzakelijke bezuinigingen – bijvoorbeeld in het cultuurbeleid – waren het tegendeel van wat eerder door de Vlaams-nationalisten was aangekondigd. Zelfs de meer radicale Vlaams-nationalisten verbraken echter de fractie-eenheid niet en bleven het bestuursakkoord ondersteunen.

De katholieken haalden het meeste voordeel uit deze eerste bestuurlijke samenwerking tussen 1930 en 1932. Ten eerste kon de katholieke fractie de eigen interne cohesie versterken. Het akkoord betekende immers de overwinning van één katholieke leider en daarmee een formeel einde aan de interne verdeeldheid.

Ten tweede verschaften de Vlaams-nationalisten de katholieke gedeputeerden de mogelijkheid de noodzakelijke besparingsronde door te voeren. De Vlaams-nationalisten fungeerden tussen 1930 en 1932 als 'bliksemafleiders'. Zij absorbeerden de oppositiekritiek en zetten de katholieke gedeputeerden uit de wind. Veel beleidsinvloed konden de Vlaams-nationalisten anderzijds ook niet uitoefenen. Er was de noodzaak om te bezuinigen en er was het feit dat de fractie ook na 1930 nog buiten de beslissingsorganen werd gehouden. Ondanks hun beleidsdeelname hadden de Vlaams-nationale raadsleden tussen 1930 en 1932 weinig voeling met het belangrijke beleidsorgaan, de Bestendige Deputatie.

Tussen 1932 en 1936 zaten de Vlaams-nationalisten opnieuw in de oppositie maar ze hadden duidelijk een beleidsdeelname na 1936 in het achterhoofd. Zij voerden een pro forma-oppositie tegen de nationale regering maar steunden feitelijk de katholieke Oost-Vlaamse Bestendige Deputatie. De Vlaams-nationalisten speelden die jaren dan ook een weinig opvallende rol in de provincieraad.

In 1936 werd inderdaad in de Oost-Vlaamse provincieraad een nieuw bestuursakkoord gesloten tussen katholieken en Vlaams-nationalisten, in een heel andere tijdscontext dan in 1929. Op provinciaal gebied waren de belangrijkste bezuinigingen achter de rug. Ook was met de verkiezingen van 1936 de moeizame integratie begonnen van de Oost-Vlaamse Vlaams-nationalisten in het Vlaams Nationaal Verbond (1933).

De versterkte Vlaams-nationalisten konden toen een grotere invloed uitoefenen. Het cultuurbeleid begon een bescheiden heropleving en vooral de nieuw verkozen Marcel De Ridder bleek een sterke figuur. Opnieuw had echter de katholieke fractie de grootste voordelen bij de bestuurlijke samenwerking. Kenmerkend voor de periode 1936-1940 waren de uitgebreide en diepgaande politieke debatten tussen Vlaams-nationalisten en socialisten. Deze in de 'neutrale' provinciale context irrelevante debatten over 'democratie' en 'fascisme' fungeerden opnieuw als bliksemafleiders. Ondertussen voerde de Bestendige Deputatie onder leiding van de katholieke fractieleider Paul van Steenberge een machtscentralisatie door. Met deze versterkte uitvoerende macht werd het katholieke beleid voortgezet, met name op het gebied van het onderwijs. De twee Vlaams-nationale gedeputeerden beheerden een bevoegdheid met weinig budgettaire manoeuvreerruimte.

De rode draad van de behandelde periode is de permanente politiek van toenadering tussen de Oost-Vlaamse Vlaams-nationalisten en de katholieken.

De Vlaams-nationale fractie voerde vanaf 1929 een duidelijke strategie gericht op bestuurlijke beleidsdeelname. Die strategie werd ook tijdens de oppositieperiode verdergezet. Het nadrukkelijk verwijzen naar het katholieke karakter van de fractie bleek van meet af aan de meest natuurlijke weg, die intern niet werd gecontesteerd. Tegelijk bleven echter de hele periode ook radicale, revolutionaire

uitspraken over de ondergang van het traditionele partijstelsel opduiken. De nationalisten gedroegen zich in de praktijk echter snel als een hechte, gedisciplineerde fractie en grote incidenten kwamen nooit voor.

De Vlaamsgezinde katholiek Paul van Steenberge was binnen de katholieke fractie de architect van de bestuurlijke samenwerking met de Vlaams-nationalisten. Hij beschouwde hen als katholieke 'dissidenten' en stelde openlijk te verwachten dat de Vlaams-nationalisten op termijn zouden terugkeren naar de katholieke moederschoot. Voor Van Steenberge had de beleidsdeelname van de Vlaams-nationalisten vooral praktische voordelen: de versterking van de eigen macht, het doordrukken van zijn eigen meer autoritaire beleidsstijl en het waarborgen van de katholieke belangen.